

TANDORI DEZSŐ

„. . . aki nyomtalanul lépi a
nélkülözhetetlen nyomokat”

KESZTHELYI REZSŐ VERSEIRŐL

1. AZ ÁRNYÉK FOLYTATÁSA

Pontosabban: „az árnyék...”, mert kis betűvel ez vers címe „még” a *Vonalak kertje* kötetből, amely nekem — képletre véve — mindig itt nyílik ki. „Az éjszaka tárgyai”, melyek fenyegetnek: „a fehérség motozása”, de hol, „az agyamon”, s ahogy a zizegő szó és a süppedtegebb azonnal összehorzoslódik; aztán az ismétlődés, ami tartalmában is az: „az annyiszor ismételt agy bátorsága”; s mi az, ugyan, az ismételt agy, kérdezem, lenyúgözve persze; s „a róza rózsája”. Mint még egy jelző-jelzés; az ismételt agyra. Ekképpen indul ez a vers, amelytől akkor sem tudok szabadulni, ha az új kötetben, a *Katalekták* sorában a továbbzúdulások sorai és szakaszai is jönnek.

Volt a *Vonalak*-kötetben a megszólalásnak az az egyszerűsége, külön nem is vállalható vagy kérhető azonnali eredendője, amiről régi költőknél szokásunk elhinni a legendát. Ez ott valósággá vált; ha idején nem is merő egyetlenként; ám itt nézzük kedvünkre inkább, sokkal inkább, az *árnyék*-vers továbbbiját; épp-csak-továbbbiját, most ne az egész verset; a *Katalektákkal* volna dolgunk. Megindítóan rendítő, így érzem, az a nagy közelségű kép-egybenmásolás, ami: „oly komolytalan volt az ösztön / anagyala a fény súlya / és a súly tengere” képzeté alakul végképp. Sötéten és ragyogón, olvassuk még szinte azonnal. S: „a név és a születés / egyetlen alakjában...” Keszthelyi Rezső nem adta konkrétum és „orfikus” tényvilág e szintjénél azonnal se alább. Ez volt a nagy megszólalások egyike az újabb magyar lírában.

2. „... FOLYTATÁS”

A név és a születés: egyetlen alak, ebben — vagy „bárkiben akkor” — élünk tehetetlenül. S „az évszakok bizonytalansága” nem sokkal nagyobb bizonyosság-e máris ennél? Tudhatjuk-e, épp évszak-élő mivoltok? Félséges szégyénység „a fűzfákat gyötrő hold-ladik”-é; s a képek teljessége az évszaknyias meghatározhatatlansággá változik át, így maradhat egésznek, csorbíthatatlanságot ekképp nem *mímel*; holott a stilizációt sem — hogyan tenné? meglétében már! — tagadja. Az idő tétovásága „mindenben”, olvasom tovább. Evvel egyen-jelentésű, bár mást mond, „az úzás horizontja...” Ezek pedig mind be vannak vallva, mert — bevallhatóak, és erről külön említést kell tenni. Gondoljuk meg: az évszakok bizonytalansága... az idő tétovásága... és az úzás horizontja — mind alig tíz sorban, sőt... És rövid sorokban, tagolással, ami szinte az ellen van, hogy bármi is segítse a vers anyagát. Az úzás: ellen-úzás, horizontja

azonban nem elhagyás, nem visszaszűkítés. Hanem akkor? „Az összefoghatatlan szárnycsapások levegője...” És ehhez „az akarat ege” jön? Nem egyszerűen, mert minden a folytatásosságában létezik itt, a vers során; sorain; az akarat egéről azt tudjuk meg, hogy „sosem fejezhetem be”, nem fejezhető be; a személyesség hangsúlya mintha a kimondhatatlan — mert kimondva nem hiteles — általános helyett állna. Az elmúlt idő pedig, amiről „mesélnek” a vers fő személyének, az, „amikor fény volt és horgony”, s most: „siralmas az öböl a nap / helyzete”. Hogyan siralmas? Mi volnánk efféle szituációban? A vers kifejti, ám ez már eseménytörténet-része. S akár kiemelnénk, akár mellőznénk — vagyis: próbáljunk „ne-szólni-róla” —, mellőződne az a fontosabbik réteg-elem, hogy valami eseménytörténet meg tudott teremteni egy látzatot, mely valósággal érhetett föl aztán, azzá lehetett, amire mondható, hogy „van”, valóban létezik. Ez a vers-mint-folytatólágosság, Keszthelyi Rezsónél.

3. „LEVEGŐ OSZTÁSA...”

Már a *Katalektákban*. A megszólalás, ebben az 1974-es, igen fontos versben — s a pontosság legyen az összefogó megjegyzés mentsége —, közelebbi elérhetetlenség, mint a *Vonalak*-művek bármelyikéé lehetett. A szavak hangalakja; szenvedély; eliszonyítottak; érezhettem; szükséges; kiegészítés; közöny — — — most érződik csak, valóban szinte a szavak hangalakja „kiadja” az értelmet, megadja a tétet. Mindez zárójelben, tehát mint amikor nagyobb pontosságra törekszünk... aztán egy versszakválasztó tagoló-semmihely... és? Egy nagy kezdőbetűs „De...-”, idézőjel nélkül, természetesen, ám három ponttal s gondolatjellel. De... —

Szokásunk ezt mondani, hanem itt a kézmozdulat segítése végképp elmarad, például, s mi marad? Egyetlen majdnem-csonka szóval a végsőség jelzésére vállalkozik a vers, teljes ellentételezésre, hogy e szörnyű szóval éljünk. A kifejtés, persze, nem késik: „Nehéz volt meggyőzőnöm magamat, / mert még nem találtatták meg / az érzelmes szillogizmust...” Tréfál? Egyáltalán nem; a rámutatás kéri itt túl-jogát, miközben — miközben! — az imént a szó, szál magában, túlzottan is gesztustalanul volt hagyva. Vagy éppen: nagyon-gesztusvált. Az érzelmes szillogizmus, vagy, mint a vers folytatódik, „a logikus holdfény...”, ugyanilyen azonnal-szembeállítások; s mi az okuk, rejtélyükön túl, természetesen? Valami így-érezékelt-tényvilág lehet a kiváltó, ahhoz kell pontossággal-létezőnek maradni; már tovább vezet a halott „képzete”, aki a földben nem lelhető, hiszen nem maga ment oda; ám ez akár gúny is lehetne az életre, ha nem kerülne hozzá a *Vonalak*-világ néhány jellegzetes motívumrésze; vagy egyetlen, egységes motíváltsága. Erről most mindjárt.

4. „... EGYETLEN HULLÁM A BALATONBÓL VAGY A FÖLDKÖZITENGERBŐL”

Vagyis hogy a halottal — ment-e valami oda le? Található-e akkor hát „ő” ott valóságosan? De nem halottkeresés a tárgy, hanem a látszólagos együtt-ható az! És nem ennek van egységes motívumrendszere, hanem valami egységes — az nincs megbontva, még halottal sem... egyetlen hullám, tavi vagy tengeri, sincs kiemelve, eltüntetve, mármint abból az allagából, ahogy — nekünk csak? korántsem! — volt és van; s ilyen dolgokról „szól”, egyebek között Keszthelyi Rezső költészete.

És ezt is azért merhetem csak ilyen összefoglalóan kiemelni, mert magában a versben rögtön ez jön ott: „...hogy mást ne is említsek”.

Nem kerül „át” ily vízi hullámvásznak egyetlen darabja se; hová? A föld alá? Okvetlenül oda csupán?! Vagy egyáltalán — — — ! Mert így folytatja a sorolást még a vers: „És kering-e ott néhány fekete- / rigó, jön-e egy-egy emlék, át- / vonul-e valamennyi felhő?” Akár a következő pillanatban is, akár efféléken is, áthatol-e bármi, ami volt-van? s hová? mibe hatolhatna? Nem egyetlen közege-léte volt-e csak? S miért lett volna csak egyetlen! Erről semmi tétel mondás nem volt, idézhetnénk a Szép Ernő-hangot.

(1974-ben, persze, Szép Ernő hangja minálunk, hazájában, még ennyire sem volt ismeretes, mint ma.)

Mióta várjuk — meg se néztük most, frissen, „tovább” a verset! —, hogy ez a fordulat jöjjön; mindjárt idézünk belőle... de a vers maga, íme, tessék, szervesen kényszeríti önmagát, hogy arra folytatódjék, amerre az „egy-egy emlék”, a „valamennyi felhő”, „néhány feketerigó” logikus — és nem érzelmetlen — útja volna: „És »ezek után« mi van felül? —”, hangzik ugyanis a kérdés. A válasz természetes: „Hát, persze, a tényeink.” Felkiált: „Azok igen!” Mármost ha ebből lehetne azt, hogy megtanulni belőle élni! Ha azt bármiből lehetne. De a világlíra oly részei, melyekre — itthoniakra is — figyelni érdemes volna, elmondja: az sincs lefektetve sehol, ez a tapasztalat-tapasztalándó tudás.

5. „... OSZTÁSA LEVEGŐVEL”

Így alakul ki a cím indoka. Mik a tényeink? Beckettig megy vissza, forma szerint, s „bármeddig”, a hordaléktartalom alapján: „A mindig elhozhatatlan / és mindig eltávolíthatatlan / maradék, a végtelenségig sorol- / ható, megszámlálhatatlan maradék”. Hulladék, hordalék. Hullámokból... fekete-rigótáplálék... emlék-roncs... felhő-képzet s -alakulás. Mind ez pedig: „az »anyag« kipusztít- / hatatlan nemzetsége.”

Külön-fajta idézőjelbe kerül az *ezek után* és az *anyag*. Nem megkérdőjelezés ez. Megint a kényszerűen lemaradó élő-geisztus; az „ahogy már mi emberek ezt csak mondani szoktuk”, vagy a „mit mondjak, mi”; s akár a *felül* is lehetne így; vagy a *nemzetség*.

Erről is szól ez a versalakítódás.

Végeredményben itt, ami a legritkább, elbeszélgetni akar *velünk* — „ve-lünk” — valaki; nem idézget „minket”, nem csak egy-egy csonkaságot kap el, nem színleli a tájékozottat — „dolgunkban” —, hanem a beszélgetést akarja elbeszélgetni, beszélgetést beszélgetni akar. Így kezdődik új bekezdés: „Hagyjuk azonban a rögeszme- / szenvelgést; nézzük inkább...” Várjuk, mit is? „Az árnyékok árnyékait”. A negyedik szakaszban vagyunk. Kialakult a vers mikéntje, s hogy „mire” szól, „min” szól. Mi az az anyag, „amin” megmarad; hogy ezzel is Keszthelyi Rezső kollokvialitását idézzük. Költészetünknek ama ritka helyei ezek: ahol az élőbeszédesség ilyen... nem is „tömör”, mert nem tömörül semmi bővebség ézé, ami; hanem ahol eddig akar csak eljutni, ami fölösen törekedne tovább, önmaga ritkább levegőjére kerülne, saját felszínét folytatná. Nincsenek mennyiségi költészetkategoróriák; mégis, említendő, hogy ez akár — születéstörténeti — gazdaságosságnak is nevezhető volna. Az a ... korántsem-kopárság, csak épp-kellőség, ahogy a vers itt megalakul. Azonnal idézettel folytathatjuk, indoklását mintegy.

6. „...»MINTHA« A SEMMIT MUTATNÁK, A SEM-”

S folytathatjuk így: „mit”. Ahogy a verssor. Ez a tördeltség, együtt avval, hogy a Természet sosem lesz nem-teljes, ahogy Keszthelyi Rezsőnek ez megint az elmaradó-kézmozdulat-némaság-kifejezőeszköze, evidenciája, a „Hasonlat” bontását sugallja, ahogy erre már tekintettünk, s a MINTA H, MINT A H, MINT AH változatok, valami módon, akár a nálunk ismertebb HŐ-játékgig, akár — valódi valójukban — sokkal messzebb utalhatnak vissza, kinek hogy. De semelyik fokozat megtagadásával sem! Keszthelyi Rezső versét, s nem ezt csupán, az is „jellemzi”, hogy semelyik fokozatot sem tagadja. Ahogy a hasonlat iménti szavát felbonthatjuk, az össz-rétegződést is kitérve láttatja a Keszthelyi-vers, megvan „darabra” mind, lényeg-sorjázás-sorrendre valamennyi, azaz megannyi. És a kérdés a levegőosztó versben, itt most azonnal: „Értitek, ugye, őket, / az árnyékukat vedlő árnyékokat...” Nem erről beszéltünk-e? Pedig most, a régről ismert, emlékként meglévő versben, úgy haladunk előre, hogy — elemzők — nem tudjuk, hová tesszük a lábunk a következő pillanatban, mi jön. S előrevetítődnek a dolgok! Ez következik, íme, tessék: „a vetületeket vedlő vetületeket”; s tágul tovább: „egész földrésznyi fogalmaink / fogantatlanságát...” A mondat elemei megbonyolódnak, és tisztán kezdenek sugallni, eredendő „értésre” — s mi az, persze?! — valami csak sejtetett, és ezt ki is fejtí a szakasz további része: „amiért tes- / tet élünk...” A különben meg nem nevezett evidenciák szavá-élése, életése: és nem felélesztése, hiszen nincs holtuk, mondhatnánk Keszthelyi Rezső helyett ... élő élesztése élővel, azaz: művelet élő „anyaggal-se”, ezeknek a verseknek az anyagcsere-anyaga, ahol végül a körjárás „rilkeije” marad, az a csere, amely önmagára változtathatja csak önmagát. Testet élünk, „elhasználhatatlanul / fontos elhasználódó élőlényt”.

7. „... AKI NYOMTALANUL LÉPI S ...”

A...? „... nélkülözhetetlen nyomokat”. Ez már nyom osztása nyommal, levegő levegővel, s miről szól, kérdezze most a merő ész-elv? Arról, például, hogy bármit „cselekszünk”, bármi mozgásformát „öltünk” — mint testet! bármi mozgástformát *élünk*, tehát —, történik valami egyéb is — tudjuk! —, mint aminek honossága, lakhelye, neve stb. van. Ez a matéria megfoghatatlan, az lenne, ha nem adódna mégis felkutatandó elnevezhetése, ha ez akkor mégse név... lenne?... Itt, az adott anyag természete szerint kutatásunk is nyoma-veszett lesz; s erről szólnak, végtelen csiga-vonalban, a Keszthelyi Rezső-versek; maga a csiga sem „véletlen”, mint motívum, nála, ha nem is ilyen használatban. Tehát a cselekvésnek, a történés-hagyásnak vagy -óhajtásnak az a rétege, maradéka, elhulló eleme, mondhatom így is, „váltott ló rendszere”, madár-folyamatossága, azaz *szeregettlehetőség élőlényeké*, ez egyebek között a nélkülözhetetlen nyomok sora, és ezeket lépjük nyomtalanul, természetesen. A következő versszak élőbeszéd-hangja hosszú mondatot vezet be, s nem is azért „mérhetjük” ekképp, mert tizenöt sornyi, hanem mert amit átfog, anynyira változatos, és ebben a változatoságban a pontos fokozatiság logikája mintha „holdfény” és „szillogizmus” keresett válasz-párja lenne. Így szól a mondat: „Am nem szabad felvagnunk azért, / mert párosodik leheletünktől / a tükör, mivel legfölbbe némi / meleget, ágyat, takarót, tarhált / pénzt és még tarháltabb együtt- / érzést, hamar felélhetőt, meg / higiénikus szívet és szívro-

hamot, / panasz-eufóriát kaphatunk gyógy- / irként az akut életösztrönre...” Tehát nem sokat nyújt a *nélkülözhetetlen nyomok* kiegészítő magunk-világa; s a mondat maga így zárul, egészen másfelé lendülve tovább: „miközben — kibírod-e? — lak- / bérelt jegenyéid szüntelenül / hajladoznak, és majdnemhang- / talanul, alig-igazán el- / fordulnak akármelyik ég- / táj vagy égtájtalanság felé”. S ez jut el az „összpontosított örömhöz”, ami...

8. „... DEKONCENTRÁLT SZORONGÁS”

Ez lenne tehát az említett „összpontosított öröm”. S Keszthelyi Rezső ezt gunyorosság nélkül mondja, forma szerint pedig: útközben. Az út, a táj: valós; és hová jutunk el benne, vele? Ilyesféle általánosságokhoz, melyeket be kell vallani! Gunyorosság tárgya a „már megint” kiruccanás: nyilván a Tó vidékén; megvannak a kész-képzetek: „kapiskálad: ennek, / meg ilyennek kell lennie / annak a helységnek, ami akkor / lesz, amikor neked fékez a vonat...” Maga a valódiság, itt történetesen az utazás, a *szabadulás a szerény otthontalanságtól*: ez is kényszerítőzik az érzékelővel! Át kell venni, mint valami átadást, és csak azt kezdhethjük vele, amit erre meghatároz. Holott: nyíltság lenne. Még azzal is, sőt, éppen azzal igazán, amit a vers személyére s köré zár: hogy megkülönböztethetetlenek a nádasok, másrészt képtelenség ez a sorjázó nagy „ugyanaz”-érzés is; sás, csónakok, kabinok... Hagyni kell „a képzelet komolykodását”; meglétünk — életünk! — más terepű elemei bukkannak hirtelen elő ebben a közegben, látszólagos „hamarjában-szövegekként”, udvari-bolond-tréfaaként egy Shakespeare-darabból... Amíg a jármű halad velünk, például, nem vagyunk veszélyben, és hazudozgatnunk is fölösleges stb. S milyen a végre-megérkezés? Ki vannak nagyítva ezek a fogalmak. „Hol is érkeznel meg, mivel / az annyira, de *annyira* megálló, / hogy legszívesebben ismét vára- / koznál az innen-oda közlekedő / következő autóbuszra...” S a nézelődés közben? Olyasvalakié, aki „távol- / ról sem jött meg teljesen...” Szeretne viszont „apránként... emlékezni”, s megint összefoglaló képlet következik: „a céltalanság elkötelezett tu- / ristájaként...”. És nem gunyoros ez sem, holott hát persze, hogy nem lehet komolykodva venni: „éppen ott, ahová / — majdnem haza — igyekezett.” Itt ér véget az egyetlen zárójeles megnyiségnyi szakasz; és mutatja, abból a materiából vétetett, amelyik Keszthelyi Rezső félhosszú-vers-műfajának alapsajátja: szó szerint a *mormolt materialista imából*; soroláson túl, de túl-komolyan-véten innen, a legnehezebb helyzetek egyikében, mert „gyermekien / ideges melankóliában” leledzve sorakoznak elő a tárgyak, a szép bőrönd-kirakás jelenetben.

9. „... NEM ÉRDEKELT TOVÁBB, AMIÉRT...”

... és itt tovább-tagolás jön, külön belső idézőjelben az „akkor”, s mi volt akkor? „Helyben voltam”, írja, s hogy: „valóban”. A park milyen volt? „Oly hihetetlenül tűnődő”; s a tereptárgyak, hogy így mondjuk, megint a nagy szomorúságot, a méltányos kétségbeesést sugallják — ha szabad ilyen fogalomparost alkotnunk!? —, holott „csak” szomorúkőris... remete-nyugalmú plátán... ernyős tulipánfa... és kiemeléssel az, hogy *bagolyhányás*...! Ez a ledermedett táj, itt mozgunk a vers személyével, s a mozgás, kérdezzünk rá így, tovább: az esemény az „volt”, hogy ő lemehetett volna, „leérhetett” volna „bármelyik ösvényen” — milyen érdekes kifejezés, efféle helyi színekre is pontosan futja itt: „az állandóan / folyó határhoz”. S megpillantja akkor az „érzekien elvont nagy víz- / felület...” látványát. Gyengédségre is van ok és le-

hetőség: „kicsiny” kanyart téve lehet elérni a *tóért nyúló mólóhoz*, amelynek mindazonáltal önálló, lényegibb élete van: „a legfehérebben fe- / hérlő mólóhoz”, s a szabad mit-sem-kívánás teljéhez, tökélyéhez.

S egy újabb szakasz erre mind lecsap: „De mondom: *nem érdekelt.*” És hozzáteszi: „nem is érdekelhetett”. Mert minek a látvány? a látás? az észlelés? Mi végre?! S mely dolgoké, kérdezi. Íme: „— például — / száraz lócitrom-kupacot, vadá- / szó nyestet, zabáló ködfoltokat, nedves / szitakötőt, / rozsdásodó murvát...” Akkor külön idézőjelbe teszi a „minek” hangsúlyát is „»mi- / nek« látni valamit, ha már van”, ha ott van a személlyel, a velünk egyidejű cselekvésben; inkább „láthatatlanságuk / részvételére készülődtem”, írja, és nem meglepő az a tökéletesség — mindenféle tökéletesség-hangsúly nélkül, persze! —, ahogyan, amellyel ezt leteszi, akárha cipelni-fölös terhet: „szinte- / magam-nélkül léptem feltéte- / lezésben tartózkodó környezetükhöz”.

10. „... A KÍVÁNTAN KIVEHETETLEN HATÁROZOTTSÁG ...”

Ez az a határ-vonás, ameddig, mint mondja, nem bizonytalandona el „különben”. Mennyi feltétel...! Még ebben a szinte-magunk-nélküli létben is. Az események — „események!” — rohanni kezdenek, torlódnak legalábbis: „*ahol* a részvételenség szenvedélyesen / lenézi az idegrohamok, az érzés-embólia, / az ész-daganatok és egyebek okait...” És a legkülönösebb vershelyek egyike ez, a következő párosítás révén: „legyenek azok küszöbök, ökörnyálak, / edények-, takarók, koraosz- / gyűjtötte fecskék, szárukra / törött dáliák nehéz- / fonnyadású feje...” S az egyik „*legszebb*” képsor is líránknak ily jegyében. Nemcsak az érzékletes tartományban, a *nehézfonnyadású* szóval, hanem az „*elvontban*” csakúgy: „a tárgyak / képnélküli képzelete, finoman / hisztérikus zavara”. Ráadásul a hangalakok is megint olyan *fontosak* itt, *mellesleg*.

Akkor, hirtelen, másodszer immár, német nyelvű „vendégszöveg” következik; mintegy a dolgok ne-továbbjának jelzésére; vagy mintha épp ezzel volna átmenthető a szó-matériába valami természeti történés. Meg is „magyarazza”, jellegzetes külön-idézőjelben egy részét: „Valami »ilyen események« szépültek el...” Szépültek el! A jelenségkritika végtelen-tárása; anélkül, hogy bármit békétlenítene, *bántani* akarna. S hogyan szépültek el? Még megdöbentőbb: „ahogy kifogy — egyszer, / éppen délután — a kikötőből a tenger”. A nyílt-rejtelem-állapot képei! „Es / eltűnve tűnt el minden — / lepke a halántékban”...! Erre még itt, levegő-osztása-versben sem számíthatunk. És most, ami közbevetve jön, hosszabban a maga külön-idézőjelében, a vers bevezetésére utal vissza — de hát durva szó ez a „visszautal”; így alakul valami el-nem-szépülő, alakul verssé, vers-lepke-halántékon-eltűnéssé; tehát, külön idézőjelben: „»Amikor eltávolítottak a / szenvedélytől, végre / nem érzékelhettem: nincs / szükségem semmi- / féle kiegészítésre.«”

11. KÖZBEVETÉS: A FÉLHOSSZÚ-HOSSZÚ VERS MINT A VERS MEGOLDÁSANYAGA

Nem annyi tehát, hogy szerkezete lesz a versnek, mi több, ez előkészül stb. Persze, nem szabad misztifikálni! Ami történik a verssel, merőben... de hát itt volt: materiális, ilyen „ima”. Ez a verstípus: a készségé, készenléti állapotok folyamatáé. A kezdet — „(Amikor eliszonyítottak a / szenvedélytől, végre / érezhettem: a szükséges / kiegészítés csak / közöny lehet.” —: össze-

foglalásnak látszik. S később kiderül róla: lehetőség, nyitás. A leheletnyi álom-zuhanások költészete ez, teraszos-forma vers, bensőjében, s így, alig-térben, hatalmas változásoké, átváltozásoké. Az „... eltávolítottak a szenvedélytől...” szakaszvég után milyen szép természetességgel jön a kérdés, a logikus: „Mi is lett alvajáról?” S a tovább-beiktatott kérdés-sor után ilyen folytatás, hadd idézzük a szakaszkezdetre: „Öncsonkító szemem, a szívem / módszeres elhagyása; sétával...” S felsorolások megint, de ezek, mintegy hasonlatául annak, „ami” az élet, szerves rendszert látszanak alkotni, azaz: *mintha* csak ezt a *látz*szikot ismrehetnénk; tehát: „sétával, / asztalitenisszel, evezéssel, / cselekvéstelen munkakedvvel...” S ez is kérdésbe fut, kérdés volt tehát az egész? „... és / azzal, hogy nem mertem / szedni kikericsét?” Most pedig nézzük, ami a kettőt összeköti: „a magasított párna, a gyufa, / a csésze tej, a fapapucs, / a lépcső karfája, a folyosó”, ez mind alvajáró lett. S még — és szép hangzásokkal is! mert Keszthelyi Rezső versének személye, „ugyanakkor”, az életet *élvezi* „is”! Furcsaság, ha elemzés így átveszi tárgya módját, de itt az „is” kívánczozott e tárgymód miatt idézésbe. S a sorolás, akkor: „a konyhai zöldség-zamat-szag...” Itt a szépség helye, s milyen stílszerűen, el nem koptatott matériában. Aztán: „az étvágy-szomorúsággal bemocskolt / abrosz, az érinthetetlen evőeszközök / kitisztított várakozása...” És kérdőjel; bizonytalanság vagy később igazoló rálátás? Távolság azonnalija.

12. „MI LETT...”

Hogy kikericsét szedni — például! — nem merünk... s mit tesz hozzá ehhez a vers: „Nem mertem”, ismétli meg, pontosvevővel; s még: „már-már »modorosan«, mondja még. Hogy így *nem mert*. Modoros nem-merés; de fontosabb ennél a pontosság-arányrendszerénél, még az igényénél is, hogy a mégis-váltás készsége megmarad. Mint az életkényszerek egyik eszköze és elkerülhetetlenje. Nem szedett — elsősorban miként jön ez is ide? persze, hogy így: nagy térségben látjuk a nagy térségből egész meglétével lélegzetet venni akáró versbéli személyt; megy ott, valami dombon, mondjuk, és kikericsnek vannak szanaszéjjel; nem szed, megy, s ez már-már modoros; de hol? mi-ben? nyilván nem a mozgása, nem a napfény, a földet borító növényzet; akkor mi? Keszthelyi Rezső költészetének itt érezhetjük egy sarkalatát, ezen „jár”, fordul, innen „tár” az az egész összefüggésrendszer kérdéses, illetve, hát persze, tudjuk kérdéses...! csak a versnek itt akár egy-egy ilyen *kikericsnyi* helyén is: ábrázoltan kérdésessé válik, kérdésességében ábrázolttá lesz, kérdéses tehát, s ezért lenne ellenjáték „a kikerics”, ha megy épp ilyen, ezért lehetetlen, ha görcsössé válik az akarás, ezért „akármí, ha akármíért akármilyené válunk” ... ezért, s miért? Merő viszonylagosságok helyben-ámokfutása? Nem; hanem valami természetellenes világ-viszonylat, a meglété, az szakította ki a létezőt, a személyt, a különben ízig-érzékig-fogalmakig *tudott* nem-természetellenesből, s juttatta oda, hogy mesterséges folyamatok szereplője legyen: például, hogy el kelljen iszonyítani őt a szenvedélytől stb. Ez az alvajárás, a tárgyaké, ez végül mégsem a tárgyaké, de nem is a személyé. És a kérdés, kicsivel később, megint idegen nyelvű, mondjuk, spanyol szövegbeiktatások után, ez: „Mi lett alvástalan alvás?...” Előzményeinkkel, s ha ezeket „be kell vallani”, nehezen szedünk „csak úgy” kikericsét, akármennyire ott vagyunk is a dombon, ahol egy magas lélegzet volna esedék.

13. „NEVÜK ...”

De hát ő maga, Keszthelyi Rezső, „akié” a vers személye, vagyis aki a személyt és helyzetét a versben létrehozza — mert így kell látnunk ezt, alighanem —, meg is nevezi, miről lenne szó, micsoda mi. Ekképp: „Nem merem... / Pedig találtam. / ...Azután felhozták az ételt...” Itt az említett váltás, el ne maradjon. S most: „De / még hangtalanul sem voltak hang- / csak-hangtalanok, foghatatlanul / sem fogható-csak-foghatatlanok: / összetételük, nevük automatikus-maradvány- / magánszenvedély”. Ez erős ütés-sorozat. És a már-már modorosra célzó költői eszköz e megrohanás után mintha enyhíteni, visszafogni akarna valamit: „»Ebben az életben« olyan, mint...” Jön a spanyol szöveg, közben az alvástalan-kérdés, spanyol szöveg... Lélegzetek. Aztán: tárgyyszerűség, nem elfúlás, nem lélegzet, mert alvajárás. Hozzák az ételt. És, megint a jellegzetes, mozdulata-leválik, Keszthelyi-hangsúly: „»Valószínűleg« méz, vaj, gomba- / leves, saláta, sült, torta és / — szürkületkor — karlsbadi vacsora.” Mik ezek a „jellegzetes hangsúlyok”? Kritikája mind annak amit-ahogy mondani „szoktunk”? Például. Aztán: hogy, persze, mondanánk különbekezt is, de idáig jutunk, e mondás-módokig. S a következők máris erre vallanak, mindazonáltal ismét térbe helyezve, jelenetезve, amit az imént foghatatlannak látszott: „»Ilyen időben« egyre-megy el- / gondolni, mire nem gondolunk.” De tovább, itt a vers elérkezik valami tárgyhoz; s az iménti nyugalmas ballagás maga-a-rohanás lesz. Előkészíti ezt egy fejtegető, elemző közlés: „És amikor igazán féltem, / akkor nem féltem, / önállótlan hanglejtésével / a lélek- / álmát-rontsd- / el-hogylétnék...” Most megrettenünk; és sejteni kezdjük, hogy a jelenet nem *utáni*, hanem még *előtti*, még pusztulásésélyes, még csak *következni* fog — ha némely kikericssek túl vannak is rajta már — a történést, melynek „esszenciája” — itt a stilizáló idézőjel kritika-helye aztán! — a vershangnem s a néhány keretező közlés.

14. „... MIKOR PUSZTÁN ÖNMAGÁBAN ...”

Itt mondhatnánk azt, hogy a vers meglázasodik? Aligha; lázas volt eddig is; visszafojtottan, és úgy, ahogyan valami — különben *tudott* — állapotról, adottságról, épp az „egészség”, a meglétre-igenlő tudat és tudás szerint el akarnánk hinni: nem is úgy „van”...! De a levegő-osztás: éppen ez. Nem „semmit semmivel”, hanem a megfoghatatlan valamit a megfoghatatlan más-valamivel, amiből kölcsönhatással, átalakulás jön létre, igen, nem egyszerűen „következik” ez az átváltozás, hanem eredményként létrejön, s lényege: tárgyi és személyes. E kettő érintkezik a vers emlékhelyzetében. Vagyis: „és amikor szerettem”, folytatja a szakasz, „akkor nem szerettem; / és akkor vetkőztem meztelenre / fűnek, kőnek, rózsának, / fácánnak, leszálló harmatnak, / túlevél-neszezésnek, a- / mikor pusztán önmagában volt...” A kölcsönhatásból nem érzünk itt semmi baljóslatú sugallatot, célzást. Még. A folytatás: „A legújabb ruha- / neműimet »aggasztottam« rájuk, / mert annyira, de annyira / fehér lett a lélek elrontása...” Itt már nincs semmi kétség, meneküléstelen a helyzet, s a fogalmak: a fehér és az elrontás — a kihalódás képeit adják, ábra nélkül. Mi jön még? Fehér lett a lélek elrontása, és „lélegzetem elosztása”. Ha nem *értenénk*, és vajon mit kellene érteni *rajta*, itt a kifejtés, a tárgyrejtelmi egész. „A velőtlen tüdőé. / A tüdő nélküli agyvelőé.” Szó szerint: a funkcionáló test, a „való” széttagozódása oly mód, hogy szerepét nem

töltheti be, részei, önszerepűekké válnak, „fehér elrontottságban”, s felmentés mégsem érkezik, azaz a Pilinszky-féle kései kegyelem állapota észlelhető csak; a megadás sem fogadtatik el. Másrészt: a már jelzett „táj”, talán, megéri, hogy ez így történjék; a személy szempontjából az ellenjáték: az egyelőre lehetetlen Tovább.

15. „ÉS OLYAN AKÁRMILYEN... EGYEK...”

Egyek, igaz, de „mind-egyek”, mindegyek. Miféle helyzetbe futott bele mind az eddigi nem-egy, a tagoltság, melyben latolgatásra volt mód, melőzésre vagy kezdeményezésre? A tagoltságról, mondtuk már ott a Pilinszky-alapkép, az időről, mely tagolatlan kosáremberként ül szótalán, s a vágynak ziháló törzse van csupán. Ebbe az állapotba zuhantat bennünket „olykor”, vagy „aztán”, s ha ezt így mondhatni, mégsem végleg, a múlás megfoghatatlan közege. Ne is legyen mód megfogni, ne legyen mód benne járni. Mi „történt”? A vers utolsó előtti szakasza szól erről így: „Aztán — mittudomén- / milyen ököllet — leütött / az orvos; elálmosított. / Kialvatlanul hamuztam a / mentőautó köpöcsészejébe. / És olyan akármilyen volt Badacsony, / Csobánc, Sümeg. Mind-egyek, utak, / növényzet, állatok, / kertek, kémények füstje; / a sebesség, a percnkénti URH- / közlések rólam: a leszarás / aggodalmaskodása, pedig / fel sem rémlett bennem: / szöknék Alpokká, Adriává...” És így tovább: „Hongkonggá, Las-Vegas-szá, és / futnék Rómába templomnak, / Afrikába sivatagnak.” A folyamat-törvényszerűség nem véletlenszerű képsorai: akár több képsorlehetőségből összemetszve, akár egyetlen sorozat, kihagyásokkal; mindegy, a vers egy-szerkezetűségét megcsinálják az olyan szópárosítások, mint a „leszarás aggodalmaskodása”, a „kialvatlanul” váratlansága; a korábbi elemek fokozásának is tekinthető, azoknál erősebb, hevesebb „mittudomén- / milyen”; a sorolás — „utak, / növényzet” stb. A folyamat vége: a hitt kétféle állapot egyszerűsége átalakul csak-egyféllévé, odavetetten, kétesen, sly kétes-bizonyosság „menetjegyével”, jegyében. S az irány: az utolsó három sor mutat valamit belőle. Alpokká, Adriává stb., át-alakulni; de hol van *akkor*: alakunk, épp?! A három sor: „De sohasem haza, / sohasem haza, / sohase sehova.” Majdnem annyi csak, ami két fog között kifer, szűrődve, vagy a „mentőautó” zötyörgéseinek ritmusára. Megmentés? Át-folyamatosítás? A vers-történésszempontjából kérdezzük csak mindezt; az árnyalatok drasztikumává váltak.

16. ÁTMENETISÉG

Nem az átmenetek árnyalatossága adja tehát az átmenetiséget, hanem az ily folyamatosságra, „sorra” jövő — *kerülő!* — nyerseség, a történéseké, vagy a verstörténéssé magáé. Itt nem a tartalom drasztikumá számí, persze, s akármilyen „végletes” forma sem *okvetlenül* jelentősnövelő; jóllehet mindkető üdvre lehet. A félhosszú, vagy kis-hosszú vers, nevezzük így, Keszthelyi Rezsőnél, bár csak egyetlen példán tekinthetjük „végig” sajátosságait, költészetünkben *jelentőséggel* „jelent” merőben egyszeri változatot. Eszközeit nem személyiségkifejezésre használja, a szintaxis bizonyos zártsága ellenére sem, hanem személyeket mozgat szituáltan, hogy ezekből — helyzet és szereplő összezapásából is akár, vagy „együttdolgozásából” — állapotkép derengjen át,

hasadjon, zörrenjen, vagy mondhatnánk más, a lényegét itt oly jól célzó periferikus-közelítő érzékfogalomszót. Lássuk, befejezésül, épp a kötet következő verséből — *Egy napló emléke* — az alábbi hét sort; „Juin!” — ő a vers megszólítottja egyelőre —, „Mégis kifecsegtük: kinek / mi köze hozzá: laza-e még a hurok, / és olyan nagy mámor: *végül is / köpni rá, veszünk-e vagy nem / veszünk; meg azt (!), hogy / kiábrándulva sem kételkedünk.*” Az elemek heves ellentmondása, vagy önellentmondása, a váratlanság látszólag-ok nélkül tényezője, a felkiáltójel a zárójelben, a hagyományosabb követhetőség bűvójárása, aztán kitérülése, az erőteljes állítás kivédettsége — vagyis hogy ez a „kiábrándulva sem...” nem hat manifesztumnak... elemek, semmi kétség, egy kiragadott részletéi. De ugyan mi lenne, ami alkalmasabban mutathat rá eleve önmaga anyaghitelességére, mint az anyag hitelességszempon-t kidolgozottságának példái, sorjázva, összefüggve szervesen, akár hat sor erejéig is „csupán”? Keszthelyi Rezső versanyaga a „materiális ima” általában még / már inneni / túli helyzetének konkrét *környezetéről* szól; nem is „szól”; azon van, abban, azon át.

CSAPLÁR FERENC

A Kassák-kutatások néhány kérdéséről

Kassák Lajos életműve — különösen költői életműve — még ma sem áll teljes egészében és megbízható szövegpontossággal előttünk. Mikor a magyar avantgárd vezére 1922-ben a *2x2* című folyóiratban briliáns, a vers belső lüktetését egyértelműen jelző tipográfiával közreadta *A ló meghal a madarak kirepülnek* című eposzát, aligha gondolta, hogy remekművének még 65 esztendő múlva is ez az első publikálás lesz egyetlen hiteles szövegközlése. Azt még kevésbé sejthette, hogy születésének centenáriumán összes verseinek közkézen forgó kétkötetes kiadása iskolapéldája lehetne a szöveghibákat terjesztő, az „összes versek” megfogalmazást indokolatlanul és így félrevezetően használó kiadványoknak.

Kassák maga sem könnyítette meg a sajtó alá rendezésre vállalkozók dolgát. A *2x2*-ben közölt eposzát 1926-ban a *Tisztaság könyvében* újra hozta, ez alkalommal azonban tipográfusként nem fordított kellő gondot arra, hogy a verssorok határait egyértelműen jelezze. Az oldaltükör szélességénél hosszabb verssorok két sorként jelennek meg az olvasó előtt, aki — útbaigazító tipográfiai jelzés híján — maga döntheti el, egy költői sornak érzi, értelmezi-e, vagy kettőnek az oldaltükör teljes szélességéig terjedő sort és az utána következő rövidebbet. A művet a hosszabb sorokat illetően újratördelt szöveggel közli az 1945-ben és 1947-ben megjelent gyűjteményes kötet is. 1967-

Csaplár Ferenc és Bárdos László írása előadásként hangzott el az ELTE 20. századi magyar irodalomtörténeti tanszékének rendezésében tartott Kassák-ülés-szakon.